

uygun olarak "spiritus asper" (') işaretiyle gösterilmesi daha uygundur.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "ayn" md.; Tâcû'l-'arûs, "ayn" md.; J. W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, İstanbul 1890, s. 1274, 1332-1333; Steingass, *Dictionary*, s. 828, 877; *Kâmûs-ı Türkî*, II, 920; Naim Hâzım Onat, *Arapçanın Türk Diliyle Kuruluşu*, İstanbul 1944, I, 99-139; Necip Üçok, *Genel Fonetik*, İstanbul 1951, s. 25; Ahmed Ateş v.dğr., *Arapça Dil Bilgisi*, İstanbul 1964, I, 9; Hüseyin Nassâr, *el-Mu'cemü'l-'Arabî: neş'etühü ve teşavvuru*, Kahire 1968, I, 219-220; Hüseyin Küçükkalay, *Kur'an Dili Arapça*, Konya 1969, s. 177; S. Moscati, *An Introduction to the Comparative Grammar of the Semitic Languages*, Wiesbaden 1980, s. 38-43; İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okuma Kaideleri*, İstanbul 1984, s. 222, 298; G. Weil, "Ayn", *İA*, II, 68; A. Schaade, "Gayn", *İA*, IV, 727; Z. A. Ezhar, "Ayn", *UDMİ*, XII, 637-638; H. Fleisch, "Ghayn", *EI²* (İng.), II, 1026-1027; a.mlf., "Hu-rûf al-Hidjâ", *EI²* (İng.), III, 596-600.

HULÛSİ KILIÇ

AYN

(العين)

Kelâm, felsefe ve tasavvufta değişik anlamlarda kullanılan bir terim.

Sözlükte "göz; su kaynağı; çeşme; bir şeyin kendisi, zâtı ve aslı" gibi mânalara gelir. Çoğulu **uyûn**, **a'yûn** ve **a'yân**dır. Kur'an-ı Kerim ve hadis metinlerinde hem çoğul hem de tekil olarak çeşitli sözlük anlamlarında kullanılmıştır (bk. M. F. Abdülbâki, "ayn"; Wensinck, "ayn" md.leri).

□ **KELÂM.** Boşlukta kendi başına yer tutan mümkün varlık veya cevher.

Abdullah b. Mukaffa'nın, Aristo'nun *Kategoriler*'indeki **cevheri** (ousia) Arapça'ya **ayn** kelimesiyle tercüme etmesinden sonra (Hârizmî, s. 86) bu terim ilk devir kelâmcıları tarafından kullanılmaya başlanmış, âlem telakkilerinin sistemleşmesi ve felsefe kültürünün gelişmesiyle de onun yerine daha çok, "maddenin bölünemeyen en küçük parçası" mânasını ifade eden **cüz'-i lâ yetecezza** (atom) ve **cevher-i ferd** terimleri kullanılır olmuştur.

Kelâm ilminde bir cismin renk, şekil, tat, sertlik, yumuşaklık gibi fizikî nitelikleri onun arazları, bunları taşıyan maddesi de aynı kabul edilmiş; aynlar (a'yân) âlem yaratılmışlığını ve Allah'ın varlığını

ispat etmek için önemli bir hareket noktası olarak alınmıştır. Dirâr b. Amr, Hüseyin b. Muhammed en-Neccâr ve Nazzâm dışındaki bütün kelâmcılara göre âlemin aslı unsurunu a'yân teşkil eder. Karşı görüşü benimseyenler ise onun birleşik arazlardan meydana geldiğini kabul ederler. Arazlardan soyutlanmış olarak düşünülen aynlar gözle idrak edilemez ve kelâmcıların çoğuna göre hâdis olan arazlardan ayrı olarak bulunmaz. Bu sebeple onların da hâdis olması gerekir. Mâtürîdî aynların güzellik-çirkinlik, büyüklük - küçüklük, iyilik - kötülük, aydınlık-karanlık gibi zıtlıklara konu teşkil etmesini hâdis olduklarının delili sayar. Zira bu vasıflar onlarda sonradan meydana gelmekte ve nihayet yok olmaktadır. Ayrıca o, aynların hâdis olduklarını, duyuların idrak sınırları içinde kalmaları ve başkasına muhtaç olmalarıyla da ispat etmeye çalışır. Mâtürîdî'ye göre eğer aynlar kadîm olsaydı ihata edilememeleri ve başkasına muhtaç olmalarını gerektirdi (*Kitâbü't-Tevhîd*, s. 11-12). Kâdî Abdülcebbar ise aynların yaratılmışlığını şu şekilde ispata çalışır: Aynlar kadîm olsaydı hâdislerden yani arazlardan önce bulunmaları gerektirdi. Halbuki aynlar arazlardan ayrılamaz, o halde onlar da arazlar gibi hâdistir (*Şerhu'l-Uşûli'l-ğamse*, s. 114). Kelâmcılara göre bütün aynlar birbirinin benzeridir (mütemâsil); yani aynların tabiat ve mahiyetleri birdir. Bununla beraber her ayn arazlarına bağlı olarak ayrı bir ferdiyete (mütemâyiz) sahiptir. Yine de aynların teşkil ettiği cisimlerin birbirine dönüşebilmesi, aslı unsurlarının bir olduğunu gösterir (Bağdâdî, s. 52-54). Aynların, mahiyetleri bir olmasına rağmen farklı cisimler meydana getirmeleri, onlara Allah tarafından muhtelif arazların tahsis edilmesiyle mümkün olmaktadır. Aynların hiçbirini diğerine kendiliğinden tesir icra edemeyeceği gibi yapılan bir tesiri kendiliğinden kabul edecek bir tabiata da sahip değildir. Bir araya gelmeleri, ilişki kurmaları ve muhtelif varlıkların teşekkülüne yol açmaları, ancak Allah'ın emrine boyun eğmeleriyle gerçekleşebilir (Elmalılı, IV, 2969). Kelâmcıların a'yân anlayışı sadece âleme mahsus olup Allah'ın zâtına şâmil değildir.

Ayn, Kur'an'da (bk. el-Mü'minûn 23/27) ve bazı hadislerde Allah'a atfedilen haberî sıfatlardan biri olup Selefiyye'ye göre "mahiyeti bilinmeyen bir göz", kelâmcılara göre ise "görmek, gözetmek

ve korumak" mânasına gelir (daha geniş bilgi için bk. SIFAT).

Felsefede ayn, kendini varlıkta tutan (mukavvim), mevcudiyetini sürdürebilmek için bir konuya (mahal) muhtaç olmayan varlık anlamında kullanılmıştır. İslâm filozoflarına göre aynların mahiyeti yaratılışta değildir, sadece Allah tarafından **sudûr*** veya **feyz*** yoluyla mevcut kılınmış olup bu mânadaki yaratmanın bir başlangıcı yoktur. Farklı cisimlerin oluşması bu cisimleri meydana getiren aynların farklı şekillere (sûret-i nev'iyye) sahip olmalarındandır. Onlara göre a'yân ve a'râz nazariyesi Allah'ın zâtı ve sıfatlarını içine alır.

Ayn, felsefede zihni (mücerred) varlığın mukabili olarak "duyularla idrak edilen hâricî (müşahhas) varlık" mânasında da kullanılır. Meselâ insan, ağaç, taş ayni; iyilik, kötülük, adalet ve zulüm zihni varlıklardır. Aynı varlık duyularla idrak edildiği veya başlı başına varlığını sürdürebildiği için bu adı almıştır. Ayn bir de **gayrın** zıddı mânasında kullanılır ki bununla varlığın kendisi kastedilir (aynların mahiyeti ve özelliklerine dair geniş bilgi için bk. CEVHER; CİSİM).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "ayn" md.; Lisânü'l-'Arab, "ayn" md.; *et-Ta'rifât*, "ayân" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, "ayn" md.; Wensinck, *Mu'cem*, "ayn" md.; M. F. Abdülbâki, *Mu'cem*, "ayn" md.; İbrâhîm Medkûr, *el-Mu'cemü'l-felsefî*, "ayn" md.; Cemilî Salîbâ, *el-Mu'cemü'l-felsefî*, "ayn" md.; Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî, *Mefâtihu'l-'ulûm*, Kahire 1342, s. 86; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 11-12; İbn Fûrek, *Müşkilü'l-hadîs* (nşr. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî), Halep 1402/1982, s. 99-101; Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Uşûli'l-ğamse*, s. 114; Bağdâdî, *Uşûlü'd-dîn*, s. 52-54; Sâbûnî, *el-Bidâye*, s. 19-20; İbnü'l-Cevzi, *Nüzhetu'l-a'yûn*, s. 443-444; Tef-tâzânî, *Şerhu'l-'Akkâ'id*, s. 14-15; Şa'rânî, *el-Yevâkit ve'l-cevâhir*, Kahire 1378/1959, I, 37; Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, Bulak 1281, s. 258; Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 2969; İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, s. 237; a.mlf., "Âlem", "Ârâz", "A'yân", *İA*, I, 262, 471, 650; T. J. de Boer, "Ayn", *İA*, II, 68-69; Van Den Bergh, "Ayn", *EI²* (İng.), I, 784-785.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

□ **TASAVVUF.** Bütün varlıkların kendisinden zuhur ettiği Allah'ın zâtı; her şeyi Allah'ta ve Allah'tan görme hali.

Ayn "kendisinden eşyanın zuhur ettiği şeyin zâtı yani Allah, Allah'ın tecellilerini temaşa, her şeyi Allah'ta ve Allah'tan görme hali, eşyanın varlık sahnesine çıkmadan önce Allah'ın ilmindeki sûretleri" (bk. A'YÂN-ı SÂBİTE) gibi çeşitli mânalara gelir. Ayrıca bazı kelimelerle